

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

Радіонова І. Ф.,

доктор економічних наук, професор

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: IrinaR@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0941-2867>

Циганок Ю. С.,

студент, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна

e-mail: CiganokYS@krok.edu.ua

В тезах подано особливості еволюції банківської системи на українських землях в межах російської імперії наприкінці ХІХ ст. Акцентовано увагу на загальних рисах цієї еволюції та її особливостях на українських теренах, уявлення про які могли б бути використані в сучасному реформуванні української банківської системи.

Банківська система є важливим складником економіки будь-якої країни, яка стає на шлях капіталістичного розвитку. Становлення на цей шлях земель російської імперії відбувався пізніше, ніж в інших країнах Європи. Швидкий розвиток банківської мережі став умовою капіталістичного розвитку всієї імперії загалом та українських земель, зокрема. Йдеться про розбудову транспортної системи (залізниць), збільшення видобутку корисних копалин, розвиток металургії, машинобудування, збільшення виробництва зернових тощо.

Особливістю банківської системи російської імперії, як зазначав видатний український економіст М.І.туган-барановський, була «велика роль держави», оскільки приватні комерційні банки починають виникати лише наприкінці 1850 рр. [1, 349]. У другій половині ХІХ ст. банки визначалися, як «резервуари, куди стікаються капітали з місць, де їх вдосталь, для того, щоб розлитися в місця, в промисловості, де в них виникає негайна потреба» [2, 224].

В еволюції банківської системи російської імперії, частиною якої були українські землі, можна виокремити декілька періодів. Перший період пов'язаний з реформою 1860–1862 рр., коли було ліквідовано старі казенні банки і створено головну кредитно-фінансову установу країни – державний банк. На цей банк покладалось роль депозитної та емісійної установи, Остаточою центральною емісійною установою державний банк імперії стає після грошової реформи 1895–1897 рр. та запровадження «золотого стандарту». До інших функцій державного банку належали: облік векселів, облік інших цінних паперів включно з іноземними, обслуговування ощадних та поточних депозитів, надання кредитів, продаж державних цінних паперів тощо.

В 1860-х рр. формувалися й інші елементи банківської системи імперії, а саме: комерційні банки, земельні банки, позиково-ощадні товариства та товариства поземельного кредиту тощо. У 1871–1872 рр. до згаданих елементів банківської системи додалися банки земств та банки, створені приватними особами.

Створення банківської системи на українських землях російської імперії почалося з відкриття у 1860 р. контор Державного банку в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві. У 1860-х – 1870-х роках створено комерційні банки у Чернігові, Ромнах, Кременчузі, Катеринославі, Юзівці, Бердянську, Феодосії, Севастополі, Херсоні, Миколаєві, Єлисаветграді, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Ялті.

Велика кількість місцевих українських комерційних банків недовго працювала на ринку банківських послуг. Після краху Московського комерційного позикового банку в 1878–1879 рр. та порушення стабільності системи припинили функціонування Одеський, Кам'янець-Подільський, Бердичівський, Херсонський, Миколаївський комерційні банки.

В банківській системі імперії українські комерційні банки посідали досить скромне місце. Замість зниклих банків виникали відділення великих загальноросійських банків [3]. Такі трансформації мали різні причини, зокрема, вони пов'язані з більш жорстким законодавством щодо функціонування існуючих та щодо створення нових комерційних банків. Кінцевою метою було забезпечення вищого рівня фінансової стійкості банківської системи. Така фінансова стійкість та стабільність банківської системи імперії була досягнута у 1880-х рр.

Особливістю банківської системи на українських землях російської імперії стало зміцнення земельних банків. Саме земельні (іпотечні) банки стали домінуючими на українських теренах. Їх основна функція - це довгострокові (на термін, що міг перевищувати 60 років) позики під заставу землі або нерухомого майна. Першою акціонерною установою іпотечного кредиту в російській імперії став Харківський земельний банк. Пізніше виникли Полтавський земельний банк, Київський акціонерний земельний банк, Бессарабсько-Таврійський земельний банк. Із місцевих земельних банків на українських теренах закріпитися лише один – Донський банк, відкривши відділення у Бердянську.

Становий характер російського імперського суспільства відобразився у назвах та особливостях кредитування двох банків, які функціонували на українських землях наприкінці XIX ст. Йдеться про Селянський поземельний та Дворянський земельний банки. Якщо перший створювався для одного стану - селян, які хотіли придбати землю в кредит, то другий – виключно для спадкових дворян, які мали на меті отримати кредит під заставу належної їм землі [4].

Кредитно-банківська мережа на українських землях у 1890-х рр. мала достатньо складну та розгалужену структуру:

- 3 контори та 15 відділеннями Державного банку,
- 7 відділень Селянського поземельного банку та 5 відділень Дворянського земельного банку,
- 6 комерційних місцевого походження банків,
- 4 земельних місцевих банків,
- 38 міських громадських банків,

- 20 відділень, 10 комісіонерств і 5 агентств від 11 комерційних акціонерних банків Петербурга, Москви, Орла, Мінська, Таганрога, Ліона, Азовсько-Донського банку,

- станові кредитні установи: сільський банк графині О.В.Браницької у Білій Церкві, Олександрівський Сумський селянський сільськогосподарський банк і Ренійський колоніальний банк,

- 71 банкірські доми і контори - форми приватного кредитування, що зародилося в українських землях ще у першій половині XIX ст. - у Катеринославській, Київській, Волинській, Полтавській, Подільській, Харківській, Херсонській, Чернігівській губерніях,

- товариства взаємного кредиту (приватні, земські, станові, міські), позиково-ощадні каси, позиково-ощадні та кредитні товариства, що задовольняли потреби у невеликих короткострокових кредитах.[5], [6], [7].

Товариства взаємного кредиту можуть бути потрактовані як початкові форми становлення громадянського суспільства. Вони функціонували у містах, містечках і великих селах, принаймні, сімох губерній та сприяли розвитку дрібного й середнього підприємництва на українських теренах.

Показово те, що товариства взаємного кредитування розвивались на українських землях у поєднанні з різними формами кооперативних підприємств.

Дослідження банківської системи на українських теренах у складі російської імперії наприкінці XIX ст. дає підстави для таких узагальнень, які є актуальними для сучасного етапу розвитку української економіки у 2020-х рр:

- розвиток банківської системи є необхідною передумовою розвитку реального сектору економіки й, одночасно, - результатом розвитку цього сектору,

- мережа фінансово-кредитних установ має бути розгалуженою та різноманітною, що дає можливість врахувати потреби різних користувачів банківських послуг,

- банківська система колоніальних територій, якими були українські землі у XIX ст., може розвиватися лише в інтересах метрополії. Тому значну частину фінансово-кредитних послуг на українських землях надавали філії загальноросійських установ,

- відносне самоврядування в банківській системі на українських теренах могло здійснюватися лише в межах товариств взаємного кредитування з незначними обсягами фінансового капіталу, які були пов'язані з малим та середнім підприємництвом, а також з місцевим кооперативним рухом.

Список використаних джерел:

1. Туган-Барановський М.І. основи політичної економії. Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С.М.Злупко. – Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 628 с.
2. Левін І. І. Акціонерні комерційні банки в Росії. - Том 1. - Петроград, 1917.-301с.
3. Боровой С.Я. До питання про місце України в системі російського фінансового капіталу // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – К., 1967. – Вип.3. – С.23.

4. Крохмалюк Д.І. Банківська справа в Україні у складі Російської імперії (друга пол. 19 ст. – 1917) // *Енциклопедія банківської справи України*. – К., 2001. – С.58.
5. *Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Гесць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України*. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.
6. Кізченко В.І. Дрібний кредит в Україні (друга половина XIX ст.) // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2000. – Вип.1. – С.54-55.
7. Небрат В .В. *Українська фінансова думка другої половини XIX - початку XX століть* К. Видавництво Ін-т екон. та прогнозів, 2007 – 224 с.